

Kiss Jenő
Budapest

Bizonytalanságok (még ma is) a finnugor nyelvrokonság elfogadása körül

Újra és újra tapasztaljuk, hogy bár tudományosan minden kétségen felül áll a magyar nyelvnek a finnugor nyelvekkel való rokonsága, a művelt nagyközönség soraiban is föl-fölbukkan az ezzel kapcsolatos kétség, illetőleg – részben ennek mintegy folyományaként – a nem finnugor nyelvek egyikével-másikával való rokonítgatás elfogadása. Annak ellenére, hogy az iskolákban is a tudományosan igazolt finnugor rokonságot tanítják, mégpedig hosszú évtizedek óta, s annak ellenére, hogy a finnekről és az észtekről sok jót hallhat, olvashat az átlagmagyar (tehát nem nyelvészeti oldalról is kaphatna pozitív töltést a finnugor rokonság tudata). Mindennek ellenére folytatódik a régi rossz hagyomány, amely fittyet hány a tudomány tanítására és hitelt ad tetszetősnek tűnő, de tudományosan igazolhatatlan állításoknak. Azt sem mondhatjuk, amit Benkő Loránd az anyanyelvi neveléssel kapcsolatban írt még 1981-ben: *„a magyartanárok jelentékeny tömegei legalábbis részben elavult anyanyelvi ismeretanyagot hurcolnak és terjesztenek, illetőleg [...] a korszerű anyanyelvi szemlélet számos ismeretével nincsenek megfelelően felvértezve”*,¹ hiszen finnugor vonalon „csak” a régi ismert igazságot kell közvetíteni, az ugyanis nem avult el, szilárdan áll ma is.

Évekkel ezelőtt kérdőívet készítettem azzal a céllal, hogy közelebb férkőzzem a szóban forgó „titok” nyitjához. A válaszok alapján készült összefoglalást egy ezen a területen kitűnően tájékozott finnugoros kollégáknak, Domokos Péternek készült kötetben tettem közzé.² Nemcsak finnugor szakos múltam, hanem az általában vett nyelvi tudás, műveltség

1 Magyar Nyelvőr 1981: 201

2 Finnugor rokonságunk 1994-ben magyarszakosok véleményének a tükrében. In: Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére. Szerk. Klima László. Urálsztikai tanulmányok 7. sz. Bp., 1996. 139–141

és a nyelvi mentalitás kérdései iránti érdeklődésem miatt is minden fél-évben megkérdezem új szemináriumi csoportjaim tagjait, hogyan is állnak a finnugor nyelvrokonsággal. Nem volt egyetlen csoport sem, amelyben mindenki meggyőződéssel vallotta volna finnugor nyelvi atyafiságunkat. Sőt, a rendszerváltoztatás óta megnőtt a kételkedésüknek hangot adók száma.

Ami nekem leginkább szeget ütött a fejembe annak idején, az ez volt: hogyan lehetséges, hogy a magyar szakos egyetemi hallgatók és tanárok egy része, finnugrisztikai stúdiumaik sikeres abszolválása után is kételyeit hangoztatta, illetőleg hogy a vonatkozó kérdésekre válaszolva megírták, elmondták, hogy őket nem győzte meg a tudományos magyarázat. Egyetemi nyelvészeti órákon volt alkalmam gyakorta szóba hozni és megvitatni a magyar nyelv finnugor rokonságával kapcsolatos tanítás el nem fogadásának lehetséges okait. Szóba került, hogy esetleg „rosszul” tanítják az összehasonlító nyelvészetet, gondoltunk a nyelvészet eme ága iránti érdektelenségre, arra is, hogy több idő kellene a magyarázatra, egyrészt a bizonyításra (hogy a magyar nyelv miért rokon a finnugor nyelvekkel), másrészt a cáfolatra (hogy miért nem nyelvrokonunk például a török vagy a sumér). Azt is emlegettük, hogy az összehasonlító nyelvészet szigorú szabályait a hang- és alaktani megfelelésekről esetleg nehezen teszik magukévá egyesek. Természetesen vissza-visszatérő érv, hogy lélektani tényezőknek is jut szerep, s ez nem feltétlenül kedvez a száraz tudományos tények elismerésének.

Természetes emberi sajátosság, hogy ami az egyén számára felfoghatóbb, hihetőbb, annak ad hitelt. Szláv nyelveket beszélők számára hétköznapi evidencia nyelveik rokonsága mindenféle bonyolult tudományos érvrendszer nélkül is, de ez áll a finn és észti anyanyelvűekre is. A magyar esete más. Mert a magyarok vannak leginkább abban a helyzetben, hogy mindegyik, tehát a legközelebbi nyelvrokonaiktól is annyira eltávolodtak nyelvükben, hogy genetikusan megegyező szavak, szóelemek, szerkesztési szabályok alapján semmiféle spontán beszédbeli szakaszt nem képesek megérteni sem a vogulok, sem az osztjákok, sem a finnek, sem az észtek, sem semelyik uráli nyelvi megnyilatkozásból.

Régi igazság, hogy a gazdag, tehető, neves rokonra fölnéznek az emberek. Nyelvrokonnak is könnyebb „elfogadni” olyan nyelvet, amelyet olyan nép beszélt vagy beszél, amelyre ilyen-olyan okból tekintélye volt vagy

van. Növeli az önbecsülést, ha a nyelvrokon ismert, nagy nép, netán nagy kultúrájú, amelyre föl lehet nézni, amellyel el lehet dicsekedni. A régi reflex, amely miatt ódzkodtak annak idején eleink a halzsíros atyafiságtól, ma is működik akkor, ha a tudományos meggyőződés hiányzik vagy ingatag lábakon áll. Támogatja ezt a történelem is a maga példáival. Azzal, hogy a nyelvrokonság politikai értelemben is kifizetődő lehet: gondoljunk a pánszláv mozgalomra, vagy a román–francia viszonyra, s ezzel összefüggésben Trianonra (jóllehet nem elsősorban a franciák és a románok újlatin nyelvűsége volt a döntő tényező annak idején). Természetes az is, hogy mivel másoktól is hallják az emberek a nem finnugor rokonságról szóló híreket, föltámad vagy növekszik kételyük, s nő a más rokonítgatásokkal szembeni érdeklődésük, bizalmuk. Koronatanúként idéznek egyesek finn nyelvrokonokat, akik állítólag ők maguk is azt mondták, a két nép nem rokon nyelvileg sem (ilyet korábban nem hallottam).

Másutt is, Magyarországon azonban az utóbbi évtizedekben igazolhatóan többször is előfordult, hogy a hivatalosan hangoztatott, tankönyvekben is megjelenő nézetekről, véleményekről kiderült, hogy nem igazak (történelemmagyarázatok, írók, költők egy részének fölemelése és lesüllyesztése, izmusokhoz kötődő fogalmak tündöklése és bukása). Az anti-finnugor vélekedéseket követők esetében legalábbis részben ez lehet a magyarázat: szándékolt hamisításnak, félrevezetésnek veszik a finnugor rokonság hirdetését. A tény, hogy egyesek politikai indítékú akció következményeiről beszélnek (a Habsburgoknak, a kommunistáknak stb. tulajdonítva az „akciók”-at), ezzel is kapcsolatban lehet. Nemcsak az 1940-es évekre volt jellemző az, amit Zsirai Miklós így fogalmazott meg: *„Többen még ma is azt gyanítják [a finnugor nyelvrokonságról], hogy tévedésből került hozzánk vagy bosszantó, ártó szándékból gonosz kezek plántálták földünkre, remélhető tehát, hogy a kedvezőtlen talaj- meg éghajlati viszonyok előbb-utóbb majd csak elsorvasztják”*.³

Érdemes volna alaposan körülnézni a nyelvi babonák, tévhitek, mítoszok, hagyományok körében általában is, hogy lássuk, milyen egymást erősítő kapcsolat van vagy lehet a nyelvrokonsági és egyéb nyelvi hiedelmek között. Lanstyák István egy friss megjelenésű könyvben két tanul-

3 Magyar Nyelv 1941: 289

mányt is szentelt a nyelvi tévhitek, mítoszok kérdéskörének (*A nyelvi tévhitekről és Általános nyelvi mítoszok*).⁴

4 Lanstyák István: *A nyelvi tévhitekről és Általános nyelvi mítoszok* című tanulmányait lásd in: Domonkosi Ágnes, Lanstyák István, Posgay Ildikó szerk., *Műhelymunkák a nyelv művelésről*. Dunaszerdahely, Budapest. 2007. 154–172 és 174–212).